

Аналіз молодіжних та гендерних питань на національному та регіональному рівнях

Кондіус І.С. к.е.н, доцент кафедри економічної кібернетики
Севастопольського інституту банківської справи
Української академії банківської справи Національного банку України

Процес становлення в Україні демократичної правової держави і громадянського суспільства та виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань вимагає концептуального планування, впровадження й застосування гендерного підходу та моніторингу реалізації гендерної політики як основи формування гендерної культури та чуйності, гармонійного розвитку жінок та чоловіків, адаптації до світових умов творення гендерної демократії, як складової громадянського суспільства.

Застосування гендерного підходу – це врахування інтересів і потреб жінок та чоловіків у процесі планування та виконання будьяких заходів, включаючи законодавство, політику і програми у різних галузях і на всіх рівнях.

Врахування гендерного підходу забезпечує інтеграцію інтересів і досвіду жінок та чоловіків як невід'ємної частини планування, реалізації та моніторингу і оцінки політики і програм у всіх політичних, економічних і соціальних сферах, так, щоб жінки та чоловіки отримували рівні блага (ECOSOC, 1997).

При аналізі молодіжних та гендерних питань важливими є політико-правові аспекти. Визнаючи гендерну рівність як один із важливих показників розвитку людини, Конституція України (1996 р., стаття 24), гарантує рівні конституційні права та свободи громадянам України без жодних привілеїв або обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Декларація “Про основні принципи державної молодіжної політики в Україні” (1992 р.) та закон України “Про соціальний розвиток молоді в Україні” (1993 р.) діють і донині, хоча до них регулярно вносять зміни й додаткові положення. Існує низка Президентських Указів, пов'язаних із питаннями гендерної та молодіжної політики, зокрема: Укази “Про розвиток моралі та захист здорового способу життя громадян України” (1999 р.), “Фізична культура – здоров'я нації” (1998 р.), “Поліпшення роботи центральних та

місцевих органів влади стосовно рівності прав та можливостей жінок і чоловіків” (2005 р.), тощо.

Крім того, в Україні прийнято закон про рівні права та можливості жінок та чоловіків (від 8 вересня 2005 року, який набрав чинності з січня 2006 року).

Міністерство з питань сім'ї, молоді та спорту підтримує різні ініціативи, спрямовані на впровадження засад гендерної рівності, розроблення та впровадження національних планів дій з метою досягнення цілей розвитку тисячоліття та виконання інших міжнародних конвенцій, а також національних програм, проголошених і затверджених урядом України.

У всіх інших міністерствах передбачено посади заступників міністра, відповідальних за інтеграцію політики рівних можливостей для жінок та чоловіків через політику своїх міністерств. Ті самі заступники міністра відповідають за вирішення питань молодіжної політики та усунення дискримінації за віковим принципом.

Однак, на практиці застосування цих прав не відповідає положенням, визначеним у Конституції, відповідних законодавчих актах та міжнародних конвенціях. Україна займає 74-те місце за індексом розвитку людини і 67-ме місце за гендерно-орієнтованим індексом розвитку. Ці показники відбивають ступінь інтеграції гендерних питань у політику та програми на національному рівні. Прийняті країною міжнародні та національні зобов'язання загалом не доведені до відома державних службовців та громадян в цілому. Більшість українців не знайомі з концепціями гендеру та інтеграції гендерних питань, хоча і чоловіки, і жінки вважають, що права людини в Україні належним чином не захищені. У дослідженні, нещодавно проведеному за підтримки Українсько-Канадського Гендерного фонду виявлено, що 27% жінок визнають існування в суспільстві проблем, які є виключно жіночими, а 10% чоловіків вважають, що існують проблеми, виключно чоловічі.

На загальнонаціональному рівні нинішня політична ситуація поки що не сформована. Однак, загалом, для всіх організацій та інституцій в Україні характерна ситуація, коли жінки із меншою імовірністю, ніж чоловіки, обіймають вищі керівні посади. За даними дослідження 2010 року 72% жінок повідомили, що політика їх не цікавить, а 25% сказали, що політика є для них важливою. Серед чоловіків 57% повідомили, що політика їх не обходить, а 41% назвали її важливою. За оцінками, 22% жінок в Україні є членами жіночих організацій.

Наступним напрямком, яке слід розглянути є питання економіки та ринку праці. Головною проблемою, з якою зустрічаються неповні сім'ї з малолітніми дітьми, сільські жінки та пенсіонери є бідність; найвищий рівень бідності (вище 40%) серед безробітних, пенсіонерів віком понад 85 років та сільських сімей, де

виховуються троє і більше дітей, і які обробляють власні земельні ділянки. Постійна бідність є високою серед сільських жінок, що можна пояснити значною часткою пенсіонерів. Рівень бідності серед домогосподарств, очолюваних жінками, становить 28%, а для домогосподарств, очолюваних чоловіками - 25%.

Українські жінки зустрічаються із дискримінацією на роботі за наймом. У середньому жінки отримують на 30,7% меншу заробітну плату, ніж чоловіки; це - вагомий чинник, який обумовлює високий ризик бідності серед жінок. Дискримінація жінок на робочому місці є поширеним явищем. В оголошеннях про вакансії, зазвичай, обумовлюють вимоги щодо віку та статі кандидатів, хоча це й протизаконно. Сексуальні домагання на робочому місці є поширеною і загальноприйнятною практикою. Однак, за даними нещодавно проведеного опитування, 61% жінок і 59% чоловіків вважають домагання дискримінацією.¹¹ Економічна реструктуризація створила тиск на жінок (та чоловіків), який спонукає їх погоджуватися на роботу, рівень оплати якої є нижчим, ніж їхня кваліфікація. Обов'язковий пенсійний вік для жінок (55 років) є нижчим, ніж для чоловіків (60 років), що призводить до зменшення обсягу пенсійних внесків. Ранній вихід на пенсію у поєднанні з тим фактом, що жінки живуть у середньому на 11 років довше, ніж чоловіки, сприяє підвищенню ризику бідності для жінок.

Жінки також продовжують виконувати переважну більшість обсягу неоплачуваної репродуктивної роботи (зокрема, ведення домогосподарства, роботу з догляду за дітьми, приготування їжі, купівлі товарів, догляду за хворими та людьми літнього віку тощо). Це має певні наслідки, враховуючи обсяг часу та енергії, що їх жінки витрачають на виконання цієї роботи, і може обмежити їхні можливості працевлаштування.

Жінки зайняті переважно у сфері надання готельних та ресторанних послуг (працюють на посадах, пов'язаних із логістикою, обслуговуванням, прибиранням), а також у сферах освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. У промисловій сфері жінки працюють переважно в текстильній промисловості, у сфері пошиття одягу, оброблення шкіри, виготовлення взуття, целюлозно-паперовій промисловості на виробничих посадах; лише деякі з них працюють на керівних посадах. Загалом частка жінок у загальній кількості економічно активного населення варіюється від 55,9% до 83,5 %.

Робоча сила (РС) розподілена таким чином: жіноча РС – 37,9%; чоловіча РС – 73,2%. Чоловікам, якщо вони незадоволені умовами роботи, легше змінити роботодавця та робоче місце. Жінки більше прив'язані до робочого місця. Однак, хоча чоловікам легше зважитись на звільнення з роботи, жінок

звільняють першими. 47,2% жінок звільняються через скорочення штатів. Кожний шостий працівник, зайнятий на небезпечних роботах – жінка.

Середньомісячна заробітна плата на державних підприємствах для чоловіків становить 555 грн. (еквівалент USD 110), а для жінок – 420 грн. (USD 83).

Статистичні дані свідчать, що в середньому чоловіки проводять на роботі кожний місяць на 45 годин більше, ніж жінки. Однак ця статистика не враховує репродуктивну працю (догляд за помешканням і дітьми, приготування їжі, покупки тощо), яка в Україні вважається жіночим обов'язком.

Великою проблемою для країни є насильство, пов'язане з гендером, зокрема, насильство у сім'ях в Україні є поширеним явищем; 68% жінок у країні зазнають насильства у сім'ях; за оцінками, 20% з них потерпають від постійного насильства. Хоча статистичні дані з цього питання почали систематично збирати лише останнім часом, рівень насильства є вищим у тих областях, що найбільшою мірою потерпають від економічного та промислового спаду (Донецькій, Івано-Франківській та Луганській). Закон 2002 року про запобігання насильству у сім'ях зосереджений на профілактичних заходах і ранньому втручанні, однак меншою мірою орієнтований на кримінальні аспекти домашнього насильства, що мають вирішальне значення для запобігання й ліквідації цього явища. Для забезпечення виконання цього закону потрібна належна моніторингова система. Дані досліджень, проведених у інших країнах, вказують на високі економічні та соціальні витрати, пов'язані із домашнім насильством для самих жертв, їхніх сімей та країни в цілому.

Результати регіонального дослідження показують, що департаменти регіональних органів самоврядування (з питань освіти, сім'ї та молоді і охорони здоров'я, а також управління міліцією) регулярно проводять засідання “круглого столу” з питань насильства, пов'язаного із гендером, а громадські групи беруть участь у загальнонаціональній акції, яка є частиною міжнародної кампанії “16 днів проти насильства”. Це свідчить про те, що дане питання перебуває в центрі уваги та на порядку денному обласних органів самоврядування, однак через брак бюджетних коштів систематичний підхід для його вирішення поки що не застосовується.

Розглядаючи питання гендерної нерівності неможна оминати проблему, яка склалася у сфері забезпечення охорони здоров'я. Починаючи із 1995 року, для України характерні одні з найвищих темпів поширення епідемії ВІЛ/СНІД серед країн Європи та СНД. Найбільша кількість смертних випадків серед чоловіків припадає на вікову групу 30-34 роки, а серед жінок - на вікову групу 25-29 років. Жінки, що працюють у секс-індустрії належать до групи підвищеного ризику, зараження ВІЛ, бо секс-індустрія в Україні нелегальна і

для цих жінок відсутні програми профілактики зараження ВІЛ. Причини й наслідки поширення епідемії ВІЛ/СНІД пов'язані з численними гендерними чинниками: зокрема, безробіттям, що сприяє розвиткові сфери секс-послуг; високо ризикованою поведінкою молодих людей; гендерною нерівністю, яка зменшує спроможність жінок вимагати безпечного сексу та захищати себе; а також збільшення кількості хворих і сиріт, турбота про яких лягає в основному на плечі жінок.

Не можна оминати проблему села: безробіття, міграції, торгівлі людьми. Життя у сільській місцевості є складнішим, ніж у містах, через низький розвиток інфраструктури або її відсутність. Наприклад, відсутність водопроводу у багатьох сільських будинках, означає, що воду доводиться набирати з комунальної криниці або джерела в будь-яку пору року, у тому числі, і взимку. Це забирає дуже багато часу та енергії. Набиранням води в основному займаються жінки, в обов'язок яких входить робота по господарству (приготування їжі, прибирання тощо). Крім того, через низьку якість води її часом доводиться кип'ятити або фільтрувати. Оскільки вода використовується для приготування їжі, прибирання та особистої гігієни, витрати часу та енергії, а також альтернативна вартість набирання води виявляються дуже значними.

Незважаючи на взяті державою на себе офіційні зобов'язання щодо вирішення проблеми гендерної нерівності, переважна більшість громадян не вважає гендерні стереотипи і, так звані, "традиції" перешкодами, які заважають індивідам досягати своїх цілей і використовувати наявні можливості. Існує закон про заборону гендерної дискримінації, Україна ратифікувала Конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації жінок (CEDAW), і крім того, існують регіональні програми, спрямовані на підвищення статусу жінок, молоді та дітей. Через домінування традиційних цінностей та переконань на всіх рівнях українського суспільства спостерігається брак механізмів та компетенції для належного виконання законів (тобто дієвої судової системи). Це призводить до ситуації, коли гендерна дискримінація продовжує існувати і, загалом, до неї ставляться терпимо. Наприклад, у сфері домашнього насильства у деяких секторах українського суспільства існує тенденція обвинувачувати жертву, а не зосереджуватися на самому злочині та тому, хто його скоїв. У звіті Організацій Об'єднаних Націй відзначається: "значна кількість парламентарів, які приймали цей закон, також визнають, що 'провокуюча поведінка жертви може певною мірою виправдовувати дії злочинця, що скоює акт насильства'. Важливо підкреслити, що кваліфікація поведінки жертви, як виправдання для злочинця, несумісна з міжнародними нормами прав людини".

У нещодавно проведеному дослідженні було виявлено, що жінки та чоловіки майже однаковою мірою повідомляють про те, що зазнають

дискримінації. Найчастіше дискримінацію за гендерним та віковим принципом відзначають у таких сферах: зайнятість, рівень заробітної плати / оплати праці, професійна сегрегація та забезпечення житлом.

Однак, гендерне питання буде розкрито неповністю, якщо не зазначити проблеми, що стоять перед чоловіками. Чоловіки в Україні також зустрічаються із серйозними проблемами; вони часто страждають на алкоголізм, для них характерний високий рівень самогубств і ранньої смертності; в середньому жінки живуть на 11 років довше, ніж чоловіки. Існують істотні відмінності у поглядах жінок та чоловіків на безробіття та його вплив на сім'ю (тобто алкоголізм та домашнє насильство), а також у підходах до їх подолання. На регіональному рівні не вистачає програм, спрямованих на "чоловіків у кризовій ситуації", і покликаних забезпечити перекваліфікацію та консультацію з питань працевлаштування тощо. Закони України (зокрема, Кодекс законів про сім'ю) не є дискримінаційними стосовно до чоловіків, але практика їх застосування часом лишається дискримінаційною (як наприклад, при вирішенні питання, з ким залишаються діти в разі розірвання шлюбу). Хоча права чоловіків законодавчо захищені, завдяки традиційним поглядам їхня роль у вихованні дітей лишається маргінальною. Ці традиційні погляди стосовно батьківства, як і раніше, підкріплюються у засобах масової інформації та освітніх програмах. Незважаючи на ці повідомлення, результати нещодавно проведеного опитування показали, що 96% жінок і 93% чоловіків підтримують ідею рівної участі обох батьків у вихованні дітей і рівної відповідальності за їхнє виховання.

Слід зазначити існуючі проблеми молоді на національному та регіональному рівнях. В Україні поняття "молодь" визначають як "молоді люди віком 18-35 років". За даними національного перепису населення 2001 року дорослі та молодь (віком 14-28 років) складають 11% від загальної кількості населення. Основними проблемами у сфері охорони здоров'я для цієї вікової групи є самогубства, алкоголізм та наркоманія, високий рівень захворюваності ВІЛ/СНІД і ризикована сексуальна поведінка обумовлені нестачею відповідної інформації та освітніх програм. Зокрема, недостатність знань про статеве життя, низький рівень використання презервативів, ризик передання ВІЛ/СНІД, поширеність абортів тощо.

Молоді люди відіграли важливу роль у Помаранчевій революції. Їхня участь у політичному процесі призвела до того, що в молодих людей сформувалися завищені сподівання на швидке завершення економічної та соціальної реформи. Багатьом молодим людям потрібно розвивати кваліфікаційні навички, щоб реалізувати свої прагнення. Це особливо стосується юнаків та дівчат у сільській місцевості, які не мають доступу до

навчання та сучасних технологій, зокрема, доступу до мережі Інтернет. У відповідь на недавні високі рівні мобілізації молоді та зміну середовища в Україні на урядовому рівні розвивають нові ідеї, пов'язані із питаннями гендерної та молодіжної політики. Зараз обговорюється низка ініціатив спрямованих на молодіжну аудиторію. Вони включають: створення Національної ради молодіжних організацій, очолюваної Президентом України; членство у Європейському форумі молодіжних організацій та розроблення стратегій, методологій та освітньо-культурних ресурсів, пов'язаних із питаннями гендерної/молодіжної політики в регіонах.

Невідомо, яка саме частка української молоді бере активну участь у роботі молодіжних організацій. Є дані про наявність співпраці молодіжних груп громадянського суспільства з департаментами місцевої влади, зокрема, з департаментами з питань молоді та спорту.

Наступним кроком в дослідженні будуть розглянуті деякі проблеми, пов'язані з інвалідами. В Україні гендерним проблемам та проблемам молоді, пов'язаним з інвалідами, зазвичай, не приділяють особливої уваги, особливо в регіонах. У Києві, Житомирі, Львові та Севастополі створено чотири регіональні центри, але їхнє функціонування залежить від фінансової підтримки донорів та спонсорів, включаючи КАМР. Гендерно-орієнтовані програми для молодих батьків, діти яких хворі на церебральний параліч (Львів), програми професійної та соціальної реабілітації для жінок, хворих на рак молочної залози (Харків, Львів) та чоловіків, в умовах кризи, пов'язаної із захворюваннями, що викликають імпотенцію і спричинені Чорнобильською катастрофою (Вінницька область), свідчать про усвідомлення значення вирішення цих проблем на регіональному рівні. На сьогодні регіональні органи влади не виявляють систематичного підходу до задоволення потреб цієї групи громадян, зокрема, пов'язаних з їхнім навчанням та працевлаштуванням.

Що стосується інституційної спроможності на національному та регіональному рівні, пов'язаної з проблемами гендеру та молоді, то слід зазначити, що важливу роль відіграють:

По-перше, організації громадянського суспільства. В огляді українських НУО, проведеному творчим центром "Counterpart" було виявлено, що 11% з близько 4000 НУО в Україні зосереджують увагу на жіночих питаннях, тоді, як найбільша група (45%) спрямовує свою діяльність на дітей та молодь. Завдяки попередньому досвіді інтеграції тендерних питань в Україні у процесі реалізації міжнародних (наприклад, таких як Гендерний фонд КАМР) та національних програм було нагромаджено значний досвід та інституційну спроможність на регіональному рівні. Однак, як і раніше, існує потреба у

підтримці та зміцненні інституційного потенціалу гендерних і молодіжних організацій громадянського суспільства на регіональному рівні.

В Україні існує розвинена мережа регіональних центрів зайнятості, які реалізують спеціальні програми навчання для безробітних жінок, а також програми надання малих позик жінкам та молоді, що прагнуть започаткувати власний бізнес. Загалом позики надаються авторам найкращих бізнес-планів, які відповідають регіональним потребам. На жаль, зміст програм перепідготовки не завжди відповідає попередньому освітньому та професійному рівню безробітних жінок. Більшість програм сприяють зміцненню гендерних стереотипів, орієнтовані на сектор надання послуг і забезпечують працевлаштування на посадах з низьким рівнем оплати праці (таких, як наприклад, перукар, флорист, оператор хімічного чищення, бібліотекар тощо). Зазначені центри працевлаштування тісно співпрацюють з місцевими групами громадянського суспільства.

Вищий рівень навчання забезпечують бізнес-інкубатори (як наприклад, той, що діє в рамках проекту SBEDIF, реалізованого в Івано-Франківську за підтримки уряду Канади). Однак більшість регіональних бізнес-інкубаторів не є сталими і продовжують залежати від міжнародних грантів.

По-друге: органи влади.

За останній час у гендерну програму Міністерства молоді та спорту було внесено численні зміни. Наприклад, проект РВР може відзначити прогрес запропонованої системи “регіональних консультантів з гендерних питань”, обов'язком яких буде надання допомоги керівництву областей у розв'язанні гендерних питань. Існує також імовірність прийняття законодавства, що має формалізувати й забезпечити базову підтримку існуючій мережі гендерних бюро (по одному в кожній області) при департаментах з питань сім'ї та гендеру зазначеного міністерства. Ця мережа у складі 27 регіональних гендерних бюро, згідно із планами, мала стати дієвим ресурсом, однак, як показують регіональні дослідження, зазначені центри не виявляють особливої активності у забезпеченні практичної підтримки.

Водночас важливо відзначити зростання інтересу молодіжних організацій до гендерних питань. Щороку проводиться з'їзд молодіжних організацій, який включає програму з питань гендерної рівності. Чимало активних молодих людей, як чоловіків, так і жінок, цікавляться проблемами забезпечення гендерної рівності та подолання негативних наслідків стереотипів, що обмежують можливості молоді.

Більшість заходів, спрямованих на інтеграцію гендерних питань у регіонах, фінансувалися за рахунок міжнародних агентств (грантів), зокрема,

Канадсько-українського гендерного фонду, Канадського фонду місцевих ініціатив та двосторонніх проектів, а також ПРООН.

На організаційному рівні відзначено низку найбільш очевидних гендерних та молодіжних потреб та проблем, пов'язаних із проектом РВР:

- Обласні органи влади надто повільно розв'язують питання гендерної рівності через відсутність необхідної інституційної спроможності та досвіду (зокрема, їм бракує сучасної інформації та професійно підготовлених фахівців-практиків).

- Організації громадянського суспільства також можуть опиратися інтеграції гендерно-свідомих підходів у свою діяльність. Важливо усвідомлювати, що у багатьох випадках опір у реалізації політики гендерної та молодіжної рівності пояснюється загостренням конкуренції на ринку праці, низьким рівнем доходів, відсутністю освіти та навичок, необхідних економіці.

- Регіональні органи влади та групи громадянського суспільства не відіграють активної ролі в подоланні проблеми дискримінації за гендерним та віковим принципом. Натомість вони відіграють певну роль у пропаганді стереотипних та традиційних уявлень про ролі чоловіків та жінок у соціальній, економічній та політичній сферах (наприклад, жінки займаються хатньою працею, а чоловіки відіграють активну роль на оплачуваній роботі та в політиці).

- У деяких регіонах зростає вплив релігійних інститутів, які пропагують “традиційне” бачення ролі жінок, чоловіків, а також юнаків та дівчат.

- Регіональні органи влади схильні зосереджувати увагу на загальних економічних питаннях, пов'язаних із регіональними потребами (наприклад, великомасштабних іноземних інвестиціях) не враховуючи інші альтернативи (наприклад, стимулювання розвитку малих та середніх підприємств). Ці економічні питання мають гендерний та віковий аспекти, які рідко аналізують в явному вигляді (наприклад, у промислово-розвинених східних та південних областях України, які раніше були науковими, промисловими та освітніми центрами, особливо гострою є ситуація у сфері торгівлі людьми (в яку втягнуті жінки, молодь та діти), тоді як західні та південні регіони страждають через вимушену економічну міграцію з метою пошуку роботи, причому більшість мігрантів із цих областей складають жінки).

- У контексті інтенсифікації політичного середовища в Україні спостерігається ситуація, коли жіночі та молодіжні організації громадянського суспільства (ОГС) перетворюються на філії політичних партій. Як наслідок такої співпраці, чимало ОГС стають суб'єктами політичних маніпуляцій або забезпечують кадри для реалізації партійних заходів. Політичні партії не

враховують інтелектуальний та організаційний потенціал ОГС і не включають їхніх членів до партійних списків на виборах.

- ОГС та інші освітні інституції, що реалізують програми перепідготовки та перекваліфікації, не враховують попереднього рівня освіти, навичок та статусу безробітних. Хоча жінки та чоловіки можуть відвідувати курси перекваліфікації, якщо їм за це платять державну стипендію, малоімовірно, щоб вони почали працювати в секторі, на який орієнтоване їхнє навчання через низький рівень оплати праці і втрату статусу.

- Регіональні органи влади та ОГС, працюючи з різними етнічними групами (німецькими, грецькими, рома, угорськими, румунськими та гуцульськими громадами) часто не звертають уваги на питання гендеру та віку.